

Drago Jančar

Pienen kansakunnan kielellä kirjoittamisesta

Kun luen kirjojani ulkomailla, ulkomaiset lukijani kysyvät usein, mitä pienen kansakunnan kielellä kirjoittaminen itse asiassa merkitsee. Miltä kirjailijasta tuntuu kirjoittaa kielellä, jonka puhujia ja lukijoita on korkeintaan kaksi ja puoli miljoonaa? Viime vuosina, sen jälkeen kun oli jo selvää, että Euroopan unioniin ja, mikä tärkeämpää, Euroopan kulttuuriin ilmaantuisi varsin monia ”pieniä” kieliä, tähän sievään pikku kysymykseen liittyi toinen, lehdistön edustajien suosikki: Eikö sinua huoleta slovenialaisen kulttuurin ja erityisesti Slovenian kielen säilyminen? Sloveniassakin olen kuullut ei suinkaan kenen hyvänsä vaan slovenialaisen kirjailijan pohtivan: Mitä mieltä on kirjoittaa sloveeniksi, jos teokset kenties säilyvät vain muutamassa kirjastossa eksentristen tutkijoiden luettavina ja niitä tutkitaan samaan tapaan kuin dinosauruksia tänä päivänä? Jokseenkin ärtyneenä vastasin tuolle kollegalleni, että kaikki kirjani on käännetty niin kutsutuille ”suurille” kielille, joten minusta hänen ei tarvinnut olla huolissaan. Eihän se tietenkään ole mikään vastaus. Kirjastonhoitajat voivat kertoa, että nykyisin kirjapainoissa käytettävä paperi on hyvin lyhytikäistä, se hajoaa ja muuttaa kirjat pölyksi muutamassa vuosikymmenessä. Voimme vain arvailla, mitä muinaisen Kreikan draaman ja filosofian aarteita katosi Aleksandrian kirjaston nielleisiin liekkeihin, ja aivan samoin jo sadan vuoden kuluttua saattaa jäädä arvailujen varaan, millaista oli slovenialainen kirjallisuus, vaikka sitä olisikin käännetty suurten kansakuntien kielille. Pöly ei ainoastaan peitä kirjojamme, vaan kirjat itse saattavat muuttua pölyksi, aivan samoin kuin ”suurilla” kielillä julkaistu kirjallisuus – yhdessä sloveeninkielisen kirjallisuuden kanssa, oli se sitten alkuperäistä tai käännettyä. On totta, että erittäin merkittävät teokset siirretään tuhoutumisen pelossa mikrofilmeille ja digitaaliseen muotoon, mutta mitä takeita meillä on näidenkään välineiden

kestävyydestä? Kaikki on katoavaista, maasta tullut palaa maaksi, niin ihmiset kuin kirjatkin. Miksi siis, absoluuttisessa mielessä, kysymys pienen kansakunnan kielellä kirjoittamisen merkityksestä olennaisesti poikkeaisi yleisesti kirjoittamisen merkitystä koskevasta kysymyksestä, siitä, mitä mieltä on viipyä taiteen kaltaisen hyödyttömyyden parissa, niin kuin Oscar Wilde sanoisi?

Ymmärrän tietenkin, etteivät saksalaiset tai venäläiset – saati sitten amerikkalaiset – lukijani tyydy tähän vastaukseen. He ovat jo kauan tienneet kaiken tuon katoavaisuudesta ja ikuisuudesta, mutta nyt he haluavat saada tietää, millaista on elää pienen kielen parissa ja vielä lisäksi kirjoittaa sellaisella kielellä, sillä sitä he eivät tiedä, se on se epätavallinen kokemus joka heiltä puuttuu, ja kuinka heillä voisi siitä kokemusta ollakaan? Eihän mitenkään voi olla etua siitä, että kirjoittaa kielellä, jota melko harva ymmärtää, ja varmasti monille muillekin kuin kirjailijoille on juolahtanut mieleen, että eräänä päivänä kieli katoaa tai surkastuu vain yksityiseen ja kirjalliseen käyttöön – sama kohtalo on jo kohdannut monia Euroopan ja maailman kieliä, myös niitä, joiden kirjallinen merkitys on huomattava. Mutta mitä me siitä tiedämme, kuinka voisimme nähdä globalisoituvan maailman tulevaisuuteen? Itävallassa on sloveeninkielinen vähemmistö, jota saksalaistuminen on pienentänyt olennaisesti viime vuosisadalta alkaen. Tästä huolimatta sielläkin on kirjailijoita, jotka kirjoittavat upeaa kirjallisuutta sloveeniksi. Seuraava tositarina on peräisin noilta seuduilta: eräs kielitieteen asiantuntija osallistui vähemmistöjen suojeluun keskittyvän järjestön kokoukseen ja ilmoitti siellä saksaa puhuvan enemmistön ympäröimänä saarekkeena elävän slovenialaisvähemmistön edustajalle, että hänellä oli huonoja uutisia. Hän kertoi, että seuraavan sadan vuoden kuluessa moni kieli katoaisi, ja sloveeni kuului katoavien kielten joukkoon. Tieto suretti sloveeninkielisen vähemmistön edustajaa. On minulla myös hyvä uutinen, asiantuntija sanoi. Katoavien kielten joukossa on myös saksa.

Osallistuin joitakin vuosia sitten Cambridgessa British Councilin vuosittain järjestämään englantilaista kirjallisuutta koskevaan seminaariin ja jo nuoruudessani herännyt ihailuni Englannin kirjallisuutta kohtaan vain syveni. Kotimatalla viivysin Lontoossa muutaman päivän erään rakastettavan englantilaisen runoilijan vieraana ja hän majoitti minut hyvin ystävällisesti tyttärensä huoneeseen. Hieman punakkana hänen poikaystävänsä, liikemies ja viinin ja kirjallisuuden ystävä, alkoi eräänä iltana viiniä juodessamme puhua siitä, kuinka suurta nautintoa englannin puhuminen hänelle tuotti. Äänenpainoin, joita minun on mahdoton jäljitellä ja silmännähdän nautiskellen, kuin hyvää viiniä maistellen, hän sanoi: Englannin puhuminen on pohjaton nautinnon lähde, minä todella iloitsen siitä, etkö sinäkin? Vastasin, että en – englantia on minulle viestinnän väline ja luen satunnaisesti jotakin englanniksi, mutta rehellisesti sanoen minä mieluummin luen englantilaista kirjallisuutta käännöksinä. Eihän se ole sama asia, hän vastasi, ei se ole samanlainen nautinto. Ei tietenkään, minä vastasin, mutta olen lukenut suurimman osan sanokaamme vaikka Faulknerin tai Joycen, joka ei ole englantilainen vaan irlantilainen, sloveeninkielisinä käännöksinä ja myös sloveeninkielinen käännös tavoittaa Joycen niin taidokkaasti luoman sisällön ja muodon taikuuden. Puhekumppanini ei voinut ymmärtää sitä, vaan oli edelleen vakuuttunut siitä, että englannin puhuminen oli poikkeuksellisen hienostunut nautinto. Hänen suhtautumisensa muihin, erityisesti pienempiin kieliin ei ollut alentuvaa, toisin sanoen poliittisesti epäkorrektia, hän vain oli yksinkertaisesti kyvytön ymmärtämään, kuinka joku saattoi nauttia kielestä, josta hän ei ollut edes kuullut ennen kuin tapasi minut, yhtä paljon kuin hän nautti englannin puhumisesta. Ajattelin silloin, että hän olisi iloinnut vielä paljon enemmän, jos olisi osannut jotakin toista kieltä englannin lisäksi, sillä kielten vertailun tuoma uusi näkökulma olisi saattanut jopa kaksinkertaistaa hänen ilonsa.

Kun nyt ajattelen lukijoitani, jotka puhuvat suuremman kansakunnan kieltä ja hyväntahtoisesti kysyvät, miltä minusta tuntuu olla pienen kansakunnan kielellä kirjoittava kirjailija, ymmärrän heidän näkevän minut — silloinkin, kun he suhtautuvat minuun ihailleen — ikään kuin uhanalaisen lajin edustajana: Hän kirjoittaa niin kauniita asioita niin pienellä kielellä. Kummallista: en ole koskaan tuntenut kuuluvani uhanalaiseen lajiin. Muistan, kuinka nuorena vietin tuntikausia erään runoilijaystäväni kanssa etsien, osin vilpittömästi ja osin pilan pilan päiten, sanoja sellaisille käsitteille ja esineille, joille ei ollut nimeä sloveenin kielessä. Ne olivat vain hauskoja sanastollisia tyyliharjoituksia kahdelle seikkailunhaluiselle nuorelle miehelle, jotka olivat jo kirjoituksineen uskaltaneet kirjainten viidakkoon saadakseen selville sen salaisuudet. Meillä oli valtavan hauskaa ilmausten, synonyymien ja arkaaisten sanojen runsaudensarven parissa. Muistaakseni juuri hän keksi lopulta arkipäiväisen esineen, jolla ei ollut nimeä sloveenin kielessä. Se kädessä pidettävä keppi tai puinen apuväline, johon sanomalehdet kiinnitetään kahviloissa on ... mikä? Sanomalehtiteline? Sanomalehden pidike? Kun ottaa huomioon, että kahviloilla on meidän keskieuropalaisissa pikkukaupungeissamme varsin pitkä perinne, on todella uskomatonta, ettei meillä ole yksinkertaista sanaa niin yksinkertaiselle kaupunkilaiselämään kuuluvalla esineellä. Ei sillä väliä, me ajattelimme silloin, suuremmilla kielillä tai maailmankielillä saattaa olla sitä tarkoittava sana, mutta niissä ei ole sanaa, joka vetäisi vertoja sanalle *hrepenenje*, joka merkitsee äärettömän paljon enemmän kuin kaipaus, *longing* tai *sensucht*. Sen vuoksi taiteilijan muotokuva nuoruuden vuosilta oli — muutamia edellisen hallinnon poliittisen poliisin ja sensuurin aiheuttamia ongelmia lukuun ottamatta — hyvin samanlainen kuin missä hyvänsä muussa kielellisessä tai kirjallisessa ympäristössä muovattu vastaava muotokuva: Nuori Slovenian ja Itävallan rajalla sijaitsevan pikkukaupungin katuja vaeltava runoilija, joka osaa ulkoa sivukaupalla Baudelairea ranskaksi; ystäväni oli innostunut dadaismista;

slovenialaisten runoilijoden säkeet virtasivat jokina taiteellisiin sieluihimme, Eliotista, Poundista, Kafkasta ja Dostojevskista puhumattakaan. Meille ei tullut mieleenkään, että kahviloissa käytettävää puista sanomalehtipidikettä tarkoittavan sanan puuttuminen sloveenin kielestä olisi minkäänlainen luovuutta rajoittava ongelma. Ne, jotka ovat aidosti päättäneet astua taiteen epävarmalle polulle, jotka ovat purjehtineet kielen läpikuultavissa, kepeissä virroissa tai seuranneet Orfeusta manalaan eivät pohdi suuria ja pieniä kieliä, he vain tarttuvat aiheeseen, tarinaan tai runoon, ja työstävät aihetta sillä kielellä ja elämällä joka heillä on käsissään, päässään ja sydämessään.

On olemassa vanha tarina kahdesta nuoresta kirjailijasta: Toinen heistä valitsi kirjallisuuden, koska unelmoi kunniaa, rahasta ja kauniiden naisten ihailusta, joita se hänelle tarjoaisi. Hän vanheni epäonnistumisestaan katkeroituneena ja vihaisena kirjallisuudelle, itselleen ja koko maailmalle. Toinen omistautui intohimoisesti kielelle ja kirjoitti tarinoitaan muusta piittaamatta, ja hänen kirjansa soivat hänelle kaiken sen, mistä toinen oi unelmoinut. Nykyisin jotkut kollegani näkevät enemmän vaivaa kääntäjiä ja ulkomaisia kustantajia etsiessään kuin lauseitaan hioessaan ja he kiinnittävät noihin puuhiin paljon enemmän huomiota kuin ajattelemiseen, lukemiseen ja kirjoittamiseen. Monet syyttävät tuntemattomuudesta sitä, että he kirjoittavat pienen kansakunnan kielellä. He kysyvät, tuntisiko kukaan enää Joycea, jos hän olisi kirjoittanut teoksensa iiriksi. Niin sanoessaan he unohtavat paitsi Irlannin erityisen historiallisen tilanteen myös sen, että Joycen kirjallisuus on kaikessa universaaliudessaan myös hyvin, hyvin irlantilaista, irlantilaista viimeistä miellelyhtymää ja metaforaa myöten.

Nykyisin mitkään ylitsepääsemättömät hankaluudet eivät estä pienten kansakuntien kielillä kirjoitettavia kirjailijoita ylittämästä kielellisiä raja-aitoja teostensa käännösten avulla. Maailma kutistuu ja käy ymmärrettävämmäksi ja saavutettavammaksi kuin koskaan aikaisemmin. Ollessani Yhdysvalloissa

Fulbrightin taiteilijastipendiaattina vuonna 1982, kirjoitin ensimmäisenä päivänäni New Orleansissa postikortin sloveeninkielen opettajalleni: *Sanotaan, ettei sloveeni vie mihinkään. Katsopa, minne se on vienyt minut — Amerikkaan.* En kuulu niihin kirjailijakuuluisuuksiin, joiden kirjoja myydään päätähuimaavia määriä ja joita kuvataan yhdessä filmitähtien kanssa. En myöskään tunnista itseni edellä kerrotusta kahta nuorta kirjailijaa koskevasta anekdootista. Olisi valheellista väittää, etten piittaa maailmallisesta kunniasta ja olen tietenkin mielissäni siitä, että minulla on lukijoita kaupungeissa, joiden nimiäkään en tiedä, ja että kirjojeni on käännetty kielille, joita en ymmärrä. Olen iloinen siitä, että olen jollain tavoin kotonani kaukaisissa kulttuureissa ja maissa, mutta sillä ei ole mitään tekemistä itse kirjoittamisen kanssa eikä sen, miltä minusta tuntuu kirjoittaa pienen kansakunnan kielellä.

Pienten kansakuntien arvoitus on maailman monimuotoisuuden arvoitus. Sen salaperäisyydestä huolimatta ei ilmiössä ole mitään niin järjenvastaista, etteikö se olisi helposti ymmärrettävissä. Samoin myös luonnon ja elämän monimuotoisuus on yhtä aikaa sekä ymmärrettävää että arvoituksellista. Me kaikki katsomme samaa taivasta, eikä mitään nurkkakuntaista taivasta tai maisemaa ole olemassakaan. Nurkkakuntaista on pelko, jota tunnemme itseämme ja omia mahdollisuuksiamme kohtaan.

Niinpä kun seuraavan kerran luen teoksiani Saksassa tai jossain muualla ja joku yleisöstä nousee kysyäkseen, miltä tuntuu olla pienen kansakunnan kielellä kirjoittava kirjailija, minulla on jonkinlainen vastaus valmiina. Se ei kuitenkaan ole täydellinen tai kattava vastaus – sellaista minulla ei ole. Todellinen vastaus verhoutuu maailman vaihtelevaisuuden ja monimuotoisuuden arvoitukseen, joka tekee elämästä kiinnostavaa, kaunista ja jännittävää. Kirjoittamisessa piilee outo salaisuus – sloveenin aakkosten kahdellakymmenelläviidellä kirjaimella, tai kuinka monta kirjainta jonkin toisen kielen aakkosissa onkaan – se kykenee ilmaisemaan ihmiselämän

vaihtelevaisuutta ja tavoittamaan ällistyttäviä mielikuvitusmaisemia runoissa ja tarinoissa. Maailmanlaajuisen internetin aikakaudella kirjallisuus luo yhä omia universaaleja maailmojaan, mitä vaihtelevimpia maailmoja. Aakkosiksi kutsuttu yksinkertainen keksintö sallii meidän selata slikonisiruihin perustuvaa verkkoa äärettömän paljon kiehtovampaa verkostoa. Inhimillisen luovan mielikuvituksen verkostoa.

(Tamara M. Sobanin englanninnoksesta suomentanut L.L)